

Сачыненне- апісанне знешнасці чалавека

Урок развіцця маўлення

Мэты: навучыць апісваць знешні выгляд чалавека, вызначаць галоўнае і заўважаць адметнае, перадаваць пачуцці і настрой, якія выклікае гэты чалавек; узнавіць і паглыбіць веды пра асаблівасці тэкстаў-апісанняў; навучыць выбіраць моўныя сродкі ў адпаведнасці з тыпам тэксту, сістэматызаваць уласныя назіранні, складаць план сачынення; развіваць вуснае і пісьмовае маўленне; выхоўваць назіральнасць, уважлівасць, чуласць да чалавека, уменне разбірацца ў чалавечых характарах.

Абсталяванне:

1. Размножаны ўрывак з тэксту апавядання “Як звяргаюцца ідалы” Уладзіміра Караткевіча.
2. Запіс на дошцы магчымых варыянтаў тэмаў сачынення: “Бо ёсць на гэтым свеце ты...”, “З песняю ў душы”, “Суседская дзяўчынка”, “Пра чалавека, сябра, настаўніка”, “Краса, непадуладная гадам (слова пра маці)”, “Госця з будучыні”, “Бабульчын пестунок”, “Хлопец з вёскі Белае” і падобныя; эпіграфаў “Кожны чалавек – гэта цэлы свет” (Кузьма Чорны), “Чалавек не мае права быць непрыгожым. І нядобры” (Ян Скрыган), “Вочы не толькі бачаць, вочы і гавораць” (Барыс Сачанка), “І цэлы свет – гвая ўсмешка” ((Пімен Панчанка), “Слухаю твае вочы. Яны сляваюць” (Сяргей Дзяргай), “Малы залатнік, ды дарагі”, “З хараства вяды не нап’ешся”, “У кожнай Палашкі свае замалігі” (прыказкі) і падобныя.
3. “Слоўнік эпітэтаў беларускай мовы” Н. Гаўрош (Мінск: Выш. Шк., 1998).

Тып урока: урок развіцця маўлення.

Ход урока

I. Арганізацыйны момант.

II. Паведамленне тэмы і мэты ўрока.

- Слова настаўніка.

Тэмы сачынення-апісання знешнасці чалавека могуць быць самыя разнастайныя, бо залежаць ад аб’екта апісання (аб’ект апісання – гэта тое, што вы будзеце апісваць, у нашым канкрэтным выпадку – гэта чалавек, партрэт якога вы будзеце маляваць словамі).

Умець апісваць знешнасць чалавека вельмі важна, бо ў жыцці нярэка ў той ці іншай меры нам даводзіцца апісваць выгляд чалавека, яго характар, звычкі, паводзіны. Акрамя таго, даючы партрэтную замалёўку мы вучымся разумець унутраны стан чалавека, выяўляць сваё стаўленне да яго.

III. Фармулёўка асноўнай думкі сачынення, падбор эпіграфа.

- Слова настаўніка.

Прыгожы чалавек уяўляецца нам прыгожым ва ўсім, хаця і не заўсёды прыгажосць знешняя адлюстроўвае прыгажосць унутраную. Прачытайце,

калі ласка, выказванні беларускіх пісьменнікаў і прыказкі, запісаныя на дошцы. Як вы разумееце іх сэнс? Запішыце сабе тое выказванне, якое, на вашу думку, будзе найлепшым эпіграфам да вашага сачынення (грэч. *epigraphe* – выказванне ў выглядзе прыказкі ці цытаты з іншых твораў, якое змяшчаецца пасля загалоўка і выяўляе асноўную ідэю або прасвятляе задуму твора).

– Успомніце, калі ласка. Якія тэксты адносяцца да тэкстаў-апісанняў?

- Вучні адказваюць, настаўнік абагульняе.

У кампазіцыйную схему апісання ўваходзяць наступныя часткі: зачын, асноўная частка, канцоўка.

– З чаго ж мы пачнём сваё сачыненне? Паслухайце, як пачынаюць свае апісанні знешняга выгляду чалавека вядомыя беларускія пісьменнікі (настаўнік чытае тэксты):

1. *Нават калі скінуць гадоў пятнаццаць з плячэй дзеда Талаша, то і тады ён быў ужо немалады: было яму тады гадоў семдзесят з хвосцікам. А між тым якраз у той час праславіўся дзед Талаш як ваяка.*

Якуб Колас. Дрыгва

2. *У добрым калгасе бліз Нёмна сівога я знаў аднаго каваля маладога.*

Пятроусь Броўка. Каваль

3. *На Палессі Пятро павінен быў запісваць салдацкія і чумацкія песні. Гэта было цяжка. Песені гэтых засталася мала... У вёсцы Перабеі яму паказалі дзеда, якому было восемдзесят два гады, -- і ён спяваў так, як ніхто.*

Алесь Кажадуб. Дзед

– Пра што гавораць аўтары ў зачыне?

- Вучні адказваюць, настаўнік абагульняе.

На самым пачатку, як правіла, пісьменнікі апавядаюць пра месца, час, абставіны сустрэчы з чалавекам, называюць яго імя, узрост, перадаюць агульнае ўражанне ад яго.

- Слова настаўніка.

Паслухайце, калі ласка, яшчэ некалькі партрэтных замалёвак. Прасачыце за тым, як будуецца сваё апісанне аўтары. Апісваецца ўвесь чалавек цалкам ці звяртаецца ўвага толькі на асобныя, найбольш істотныя, дэталі знешнасці? (Настаўнік чытае тэксты)

1. *Прывяла гусяра з яго ніўныз сяліб
Дворня князева ў хорам багаты;
Пасадзіла на ганку, між клёнаў і ліп,
На цагляным парозе магната.*

*Невыдумныя світка – убор на плячах,
Барада, як снег белы -- такая,
Незвычайны агонь у задумных вачах,
На каленях ляглі гуслі-баі.*

Янка Купала. Курган

2. *Вось хіба гэты дзед Мікіта. Сівы, як голуб. Востры погляд, калючыя вочы, гатовыя пранізаць. Старасць прыгнула яго крэпкі стан і кінула на твар і на высокі лоб цэлую сетку маршчын. Але што за дока быў дзед Мікіта ў маладыя гады! І не было ў сяле роўнага яму.*

Якуб Колас. На ростанях

3. *Пад высокай разгалістай хвойй стаяў чалавек. Быў ён сярэдняга росту, шырокі ў плячах, прысадзісты. Быў ён без шапкі, буйныя пасмы валасоў у беспарадку звілі на бледны лоб ... Але што асабліва кідалася ў вочы, гэта быў позірк гэтага чалавека. Ён быў поўны вялікай нянавісці да людзей, што стаялі вакол яго з вінтоўкамі і штыкамі.*

Міхась Лынькоў. Міколка-паравоз

- Вучні адказваюць, настаўнік абагульняе.

Прачытаныя апісанні ўваходзяць у буйныя пражанні і вершаваныя творы, таму яны невялікія па аб'ёме. І Янка Купала, і Якуб Колас, і Міхась Лынькоў няшматслоўныя: аўтары адзначаюць толькі самае істотнае ў знешнасці чалавека (узрост, агульны выгляд, незвычайныя вочы, позірк), але гэтага дастаткова, каб мы выразна ўявілі сабе апісаных людзей. Прычым названыя дэталі знешнасці перадаюць псіхалагічны стан чалавека, асаблівасці яго натуры, характару.

– Як вы думаеце, ці толькі вочы, позірк могуць выяўляць сутнасць чалавека?

- Вучні адказваюць, настаўнік абагульняе.

На думку многіх, вочы – адбітак, люстра душы. А вось беларускі пісьменнік Ян Скрыган лічыў, што нічога не выяўляе чалавека так, як яго хада. Вось прайшоў нехта наперадзе і табе робіцца нядобра ад нейкага адчування, што гэта рушыць цяжкая, упартая, сляпая сіла, якая не знаецца з такімі тонкімі нюансамі душы, як ласка, пяццота, дабрата, каханне, чуласць, спагада”. Такім чынам, пра натуру, сутнасць асобы можа расказаць любая дэталі яе знешнасці (вочы, твар, лоб, рукі, хада і інш.). Трэба толькі ўмець прыгледзецца і ўбачыць самае галоўнае і важнае ў чалавеку.

- Слова настаўніка.

А цяпер паслухайце яшчэ некалькі апісанняў. Падумайце і скажыце, як ставяцца пісьменнікі да сваіх персанажаў. Чым адрозніваецца ўрывак з паэмы Янкі Купалы ад апісанняў з твораў Алены Васілевіч і Яна Скрагана? Ці залежыць адбор моўных сродкаў ад аўтарскага стаўлення да аб'екта апісання? (Настаўнік чытае тэксты.)

1. *О, шмат прыгожанняў дзяўчатаў
Старонцы нашай Бог прыдбаў!
Царэвіч ехаць мог бы ў сваты
К ёй не адной, каб толькі знаў.*

*Душы і сэрцайка такога,
І той бязмернай дабрата
Шукаці хіба толькі ў Бога, --
Ў другіх людзей не знойдзеш ты.*

На беларускую дзяўчыну,
Калі тут праўду ёй аддаць,
Ніхто йшчэ каменем не кінуў
І не паважыцца кідаць.

Наталька ў вёсцы між сваімі
Найпрыгажэйшаю была,
Грудзямі, шчочкамі, вачыма,
Як мак, між макамі цвіла.

Павеўна, як даспелы колас,
Ішла наперад у танок,
З грудзей гарачых звонкі голас
Змянала ў песню – як званок.

Янка Купала. Магіла льва

2. Яна была настаўніца. Бегучы раніцай на заняткі ў інстытут, я страчала яе штодня на гарадскім бульвары з партфелем пад пахай ... Усё захапляла мяне ў гэтай незнаёмай жанчыне: і інтэлігентнасць твару, прыгожы някідкай сціплай прыгажосцю, лёгкае паходка, вопратка і нават яе стары аблуплены партфель, напакаваны вучнёўскімі шыйкамі так, што яго немагчыма было зашпіліць. (І таму яна насіла яго пад пахай.)

Мне так хацелася быць падобнай на тую жанчыну, што непрыкметна для сябе я пераймала яе жэсты, яе паходку, я нават свой студэнцкі партфель пачала насіць так, як насіла яна свой.

Алена Васілевіч. Трэцяя палата

3. Вершы гэтага паэта ў друку паяўляліся не вельмі часта.

Сярод студэнтаў універсітэта яго фігура вылучалася нейкай мілаю дваістасцю. З аднаго боку, кідалася ў вочы паэтычная прыналежнасць яго: доўгія валасы; тонкі галыштук на кужэльнай, здавалася, вельмі памятай кашулі; хада такая, што як бы не яна слухалася гаспадара, а гаспадар ішоў туды, куды вялі яго ногі. З другога -- нейкая яшчэ не страчаная вясковасць. Думалася што яму цяжка быць сярод людзей.

Але гэтак выглядаў Сяргей Фамін да таго часу, пакуль маўчаў. Варта ж яму было загаварыць, як вам пачынала здавацца, што вы гэтага чалавека ведаеце ўсё жыццё. І голас, і таварыскасць, і раптам весела ажывелы твар, і яшчэ невядома якія няўлоўныя рухі чалавечай душы вас забіралі пад свой уплыў адразу.

Словам, Сяргей Фамін не ўкладваўся ў рамкі будзённай прывычнасці.

Ян Скрыган. Сяргей Фамін і яшчэ нехта

- Вучні адказваюць, настаўнік абагульняе.

Аўтары тэкстаў захапляюцца сваімі персанажамі. Характар апісання залежыць ад нашых адносінаў да асобы, і гэтым абумоўлены выбар моўных сродкаў. Як правіла, аўтарскае стаўленне да аб'екта, яго ацэнку выражае

канцоўка, але так бывае не заўсёды. Вось, напрыклад, у апісанні Янкі Купалы выражэнне аўтарскіх адносінаў, ацэнкі папярэднічае партрэтнай замалёўцы.

– А цяпер давайце прачытаем апісанне дзяўчынкі, якое даў Уладзімір Караткевіч у апавяданні “Як звяргаюцца ідалы” (раздрукаваны і размножаны тэкст раздаецца вучням, настаўнік або хтосьці з вучняў чытаюць).

Алёнцы год і дзевяць месяцаў.

Але яна ўжо зусім вялікая дзяўчынка. Лічыць жа трэба не па ўзросце, а па тым, што ты паспеў зрабіць. А яна ўжо чалавек, таму што даўно навучылася хадзіць. І яшчэ навучылася так-сяк выказвацца ...

У Алёнке вялізныя, як сподкі, сінія вочы, ніжняя губка чапляю (адразу відаць, што характар будзе злёгку фанабэрысты і самастойны), тугое, як мячык, цельца і ножкі, якія цэлы дзень тупаюць па доме, садзе і агародзе.

Гэта тып дзіцёнка-шкодніка. І гэта вельмі добра, таму што менавіта з такіх атрымліваюцца потым вартыя чагосьці людзі.

Праца з тэкстам

– На якія кампазіцыйныя часткі падзяляецца прачытаны тэкст? (Тэкст выразна падзяляецца на зачын, асноўную частку і канцоўку).

– Пра што гаворыць пісьменнік у зачыне? (У зачыне пісьменнік называе імя дзяўчынкі, яе ўзрост, адзначае высокі ўзровень яе развіцця, словам, выражае агульнае ўражанне ад аб’екта апісання).

– Пра што гаворыцца ў асноўнай частцы апісання? Якія дэталі знешнасці і як апісвае Уладзімір Караткевіч? (Аўтар даволі падрабязна апісвае знешні выгляд Алёнки: яе вочы, цельца, ножкі.)

– Як праз дэталі знешнасці (губкі, вочы, ножкі) перадаецца характар маленькай асобы? Прачытайце гэтыя радкі. (Ніжняя губка гаворыць пра самастойны фанабэрысты характар, а ножкі, якія ўвесь час тупаюць, мусіць, сведчаць пра актыўнасць і дапытлівасць дзяўчынкі.)

– Якія вобразныя моўныя сродкі падбірае пісьменнік для абмалёўкі партрэта Алёнки? Зачытайце. (Эпітэты, параўнанні: вялізныя, як сподкі сінія вочы; ніжняя губка чапляю; тугое, як мячык, цельца; ножкі, якія цэлы дзень тупаюць).

– Падбярэце і запішыце яшчэ словы, якімі можна ахарактарызаваць вочы, рукі, твар і іншыя дэталі знешнасці чалавека? А якімі словам можна абазначыць асаблівасці чалавечага характару? (Вучні падбіраюць, запісваюць і называюць словы. Для падказкі можна выкарыстаць “Слоўнік эпітэтаў беларускай мовы” Н. Гаўрош, с. 81-94, 376-382, 481-486 і інш.)

– Як адносіцца Уладзімір Караткевіч да дзяўчынкі? Зачытайце тыя радкі, у якія выяўляецца аўтарскае стаўленне да аб’екта апісання.

- Вучні адказваюць, настаўнік абагульняе.

У канцы апісання аўтар перадае свае адносіны да Алёнки. Уладзімір Караткевіч не проста сімпатызуе, ён у захапленні ад сваёй маленькай гераіні, якая ўжо ў такім пяхотным узросце выяўляе самастойнасць і цэльнасць натуры. Пра гэта сведчыць апошні абзац тэксту.

– А цяпер, абавіраючыся на прачытанае апісанне, складзіце і запішыце план вашага сачынення. (Вучні складаюць план, які запісваецца на дошцы і ў сшыткі.)

План

1. Агульнае ўражанне ад асобы (месца, час, абставіны сустрэчы; імя, узрост і г. д.).

2. Адметныя прыметы (дэталі) знешнасці асобы (вочы, твар, фігура, рукі, агульны выгляд і г. д.).

3. Рысы характару асобы, якія выяўляюцца праз дэталі знешнасці.

4. Аўтарскія адносіны да асобы (яе ацэнка).

– А цяпер паслухайце, калі ласка, найлепшае мінулагадняе сачыненне (Настаўнік называе тэму і аўтара і чытае сачыненне).

V. Падагульненне.

- Слова настаўніка.

Такім чынам, сачыненне-апісанне абавязкова складаецца з трох кампазіцыйных частак: зачыну, асноўнай часткі і канцоўкі. Пра апісанні чалавека звяртаецца ўвага на найбольш выразныя дэталі знешнасці, праз якія, як правіла, выяўляецца чалавечы характар. Адбор моўных сродкаў залежыць ад характару апісання і ад аўтарскіх адносінаў да аб'екта апісання.

VI. Напісанне першага (чарнавога) варыянта сачынення.

Рэдагаванне і аналіз першага варыянта. 2-3 вучні чытаюць напісанае, настаўнік і астатнія вучні выпраўляюць стылістычныя і граматычныя памылкі, удакладняюць напісанне некаторых слоў, пастаноўку пунктуацыйных знакаў.

VII. Напісанне апошняга (чыставага) варыянта сачынення.